

NATURA FILOSOFIEI ÎN VIZIUNEA LUI GILBERT RYLE

În *Introducerea* scrisă de el însuși la un volum în care sunt adunate eseuri publicate în anii 1929-1968¹, Gilbert Ryle mărturisește că una dintre preocupările sale constante a fost aceea legată de problema naturii filosofiei. „În anii 1920 și 1930 se ridica tot mai mult pentru noi problema: «Ce anume este filosofia, dacă este ca ea să fie ceva în cele din urmă?». Nu mai puteam pretinde că filosofia era diferită de fizică, chimie și biologie prin aceea că studia fenomenele mentale, prin opoziție cu cele materiale. Nu mai puteam pretinde ori mărturisi că eram niște psihologi non-experimentalii. În consecință, eram asaltați de ispita de a căuta obiecte – sau Obiecte – non-mentale și non-materiale care urmau să fie pentru filosofie ceea ce gândacii și fluturii erau pentru entomologie. Formele platoniciene, propozițiile, obiectele intenționale, obiectele logice, uneori chiar datele senzoriale au fost chemate să potolească nostalgia noastră profesională de a avea un obiect numai al nostru.

Am învățat apoi, cu precădere din *Tractatus Logico-Philosophicus*, că nici o specificare a vreunui obiect propriu nu putea constitui răspunsul potrivit, și nici măcar tipul de răspuns adecvat la întrebarea originară «Ce este filosofia?»².

În aceste condiții, un răspuns interesant și salutar totodată l-a reprezentat pentru Ryle și pentru atâția alți gânditori din generația sa manifestul radical al pozitivismului logic, a cărui primă expresie în spațiul britanic nu a fost *Tratatul* lui Wittgenstein, ci mai degrabă cartea lui A. J. Ayer din 1936, *Language, Truth and Logic*. În viziunea pozitiviștilor logici, problema semnificației termenilor și a propozițiilor este una centrală pentru filosofie. Modelul propozițiilor considerate a avea semnificație erau enunțurile empirice ale științelor exacte, adică acele enunțuri pentru care era posibilă o testare a valorii de adevăr prin confruntarea cu observația sau experimentul. În mod evident, propozițiile considerate până atunci ca fiind proprii filosofiei nu satisfăceau acest criteriu, nefiind testabile pe cale empirică. Există însă și o altă categorie de enunțuri, despre care se considera că au semnificație, deși aceasta nu era asigurată de criteriul menționat: enunțurile analitice, despre care se poate arăta că au sens prin simplul apel la semnificația cuvintelor sau simbolurilor ce le compun.

¹ G.Ryle, *Introduction*, în G. Ryle, *Collected Papers*, Vol. II (*Collected Essays 1929-1968*), - în continuare, C.P. 2 - London, Hutchinson & Co., 1971, pp. VII-VIII.

² C.P. 2, p. VII.

Aceste propoziții analitice pot fi generate în orice tip de limbaj, și către sfera lor s-a îndreptat Ryle, ca spre domeniul cel mai susceptibil de a fi considerat o posibilă arie de competență a discursului filosofic.¹

În general, atunci când se discută despre propoziții analitice, sunt avute în vedere îndeobște propozițiile lexicografice, de tipul „Burlacii sunt bărbați necăsătoriți”, precum și acelea matematice, cum ar fi „ $2 + 2 = 4$ ”, însă Ryle sugerează că propozițiile care fac obiectul filosofiei sunt mai degrabă enunțurile de ordinul al doilea referitoare la anumite aspecte ale limbajului, și nu cele construite în interiorul acestuia. Filosofia, consideră Ryle, asemenea lui Wittgenstein, nu este constituită din enunțuri care descriu obiectele și lumea înconjurătoare, ci reprezintă o analiză a limbajului în care se construiesc astfel de enunțuri, destinată să prevină utilizarea eronată a acestuia. Enunțurile filosofiei „sunt condamnate să fie non-informative în ceea ce privește lumea, și cu toate acestea sunt capabile de a fi, într-un fel important, clarificatoare pentru acele propoziții care sunt informative în ceea ce privește lumea, nu descriu stări de fapt, dar corectează greșita utilizare a descrierilor stărilor de fapt”².

În consecință, pentru Ryle, filosofia este în mod fundamental un demers metodologic prin care, pornind de la revizuirea utilizărilor eronate ale limbajului natural, ajungem să reconsiderăm teoriile greșite despre lume pe care le producem din cauza acestor utilizări greșite. Utilizăm în mod greșit limbajul natural atunci când confundăm semnificația, structura sau logica aparentă a acestuia cu semnificația, structura sau logica sa fundamentală (sau „adevărata sa formă logică”). Scopul fundamental care stă în fața filosofiei este prin urmare acela de a ne ajuta să trecem de logica aparentă a limbajului natural, către adevărata sa formă logică, către gramatica sa fundamentală.

După cum se poate observa cu ușurință, această viziune este în consonanță cu aceea propusă de Wittgenstein în *Tractatus*, unde se arată că „Filosofia nu este o știință a naturii [...] Scopul filosofiei este clarificarea logică a gândurilor. Filosofia nu este o doctrină, ci o activitate. O operă filosofică constă în esență din explicații. Rezultatul filosofiei nu sunt «propozițiile filosofice», ci clarificarea propozițiilor. Filosofia trebuie să clarifice și să delimiteze riguros gândurile, care sunt, ca să zicem așa, tulburi și confuze.”³ Atât Wittgenstein, cât și Ryle consideră deci că filosofia nu constă în edificarea de teorii cu privire la lumea înconjurătoare, ci în activitatea de clarificare și de precizare a sensului limbajului natural și de corectare a tendințelor de utilizare eronată a acestuia (chiar dacă în decursul acestei activități sunt propuse o serie de teorii cu privire la utilizarea limbajului).⁴

¹ W. Lyons, *Gilbert Ryle. An Introduction to his Philosophy*, Sussex, The Harvester Press, New Jersey, Humanities Press, 1980, p. 11.

² G. Ryle, *The Revolution in Philosophy*, p. 5, apud W. Lyons, *loc cit.*

³ L. Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus*, 4.111, 4.112., trad. rom., cuvânt introductiv și note Al. Surdu, Edit. Humanitas, București, 1991, p. 62.

⁴ W. Lyons, *op. cit.*, p. 12.

Ambii gânditori sunt de părere că filosofia nu trebuie să se preocupe de sporirea cunoașterii noastre privitoare la lumea înconjurătoare, întrucât obiectivul ei nu este altul decât analiza limbajului nostru natural, astfel încât forma lui logică autentică și înțelesul său să devină evidente.

Pentru a avansa către acest obiectiv, consideră Ryle, filosoful trebuie să-și îndrepte atenția către expresiile pseudo-referente, către erorile categoriale și către utilizarea incorectă a diferitelor cuvinte, enunțuri și fraze. În articolul *Taking Sides in Philosophy* (1937)¹, el arată că „filosofii nu fac cunoscute chestiuni de fapt care erau necunoscute mai înainte. Sensul în care ei ne luminează este acela că fac să fie clar ceea ce era neclar mai înainte, sau fac evidente lucruri care mai înainte erau încâlcite. Iar producerea acestei dorite clarificări are loc odată cu construirea unei argumentări filosofice riguroase din punct de vedere logic.”² Un astfel de argument filosofic riguros reușește să facă lumină într-o anumită chestiune ce mai înainte era neclară din cauza incorectei utilizări a limbajului, prin aceea că pune în evidență contradicțiile interne produse de utilizarea în propoziții a sensurilor aparente ale unor concepte ori inconsistența acestor propoziții cu altele despre care se știe că sunt bine întemeiate și astfel face evidentă, într-o primă etapă, necesitatea unei clarificări. În continuare, argumentul procedează prin identificarea și expunerea raționamentelor eronate și a neînțelegerilor care generează contradicțiile și inconsistențele. În final, aceste neînțelegeri și erori urmează să fie înlocuite cu proceduri logice corecte, ceea ce face loc unei înțelegeri noi și adecvate a chestiunii de care se ocupă argumentarea filosofică respectivă.

În prelegerea inaugurală ocazionată de numirea sa ca *Waynflete Professor of Metaphysical Philosophy* (catedră la care l-a succedat pe R.G. Collingwood căruia, dealtminteri, îi este dedicată această prelegere), în 1945³, Ryle și-a nuanțat viziunea asupra obiectului filosofiei, adăugând la cele spuse mai înainte o serie de idei desprinse parcă din programul pozitivist de unificare a științelor. Astfel, în această nouă perspectivă, filosofia nu este chemată doar să clarifice problemele legate de utilizarea limbajului natural, ci și să pună în discuție, să clarifice și să sistematizeze presuposițiile conceptuale ale diferitelor discipline științifice și ale teoriilor formulate de către acestea: Filosoful, afirmă Ryle, „poate pesemne să înceapă prin a se întreba cu privire la categoriile care constituie cadrul unei singure teorii ori discipline, dar nu se poate opri aici. El trebuie să încerce să coordoneze categoriile tuturor teoriilor și disciplinelor. Problema «locului omului în natură» este, în mare, problema coordonării întrebărilor care guvernează cercetarea din laborator cu întrebările care guvernează cercetarea desfășurată în

¹ G. Ryle, *Taking Sides in Philosophy*, în „Philosophy”, vol. XII, 1937, republicat în C.P. 2, pp. 153-169.

² *Op. cit.*, p. 166.

³ G. Ryle, *Philosophical Arguments*, în C.P. 2, pp. 194- 211.

biblioteca. Iar această coordonare nu se face nici în laborator, nici în bibliotecă, ci în capul filosofului.”¹ În aceeași prelegere se arată că filosofia nu procedează prin inducție de tipul celei științifice, deoarece faptele de observație și ipotezele plauzibile nu au în filosofie mai multă forță decât ficțiunile, astfel încât ea nu este angajată în descoperirea de noi fapte. De asemenea, filosofia nu procedează nici deductiv, în maniera demonstrațiilor euclidiene, pornind de la axiome și postulate către teoreme, deoarece ea nu are nici axiome, nici postulate, asemenea geometriei. Altfel, consideră Ryle, ar putea exista doctrine filosofice alternative și la fel de valabile, precum există geometrii alternative.² Prin aceasta, el accentuează din nou ideea că propozițiile analitice ale filosofiei nu trebuie să fie nici de natură lexicografică, nici matematică (adică nu sunt teoreme deduse din axiome și postulate). În această situație rămâne de văzut în ce constă analiticitatea enunțurilor filosofiei și a demersurilor sale.

După opinia lui Ryle, exemplul cel mai bun de analiză filosofică este argumentul prin *reductio ad absurdum*. Aceasta înseamnă că filosoful nu testează enunțurile sau teoriile prin confruntarea lor cu faptele, ci verificând dacă nu cumva ele conțin contradicții interne, implică regresii la infinit ori sunt incompatibile cu anumite adevăruri deja acceptate. Ceea ce face filosoful prin acest demers de reducere la absurd este să cerceteze dacă enunțurile sau conceptele dintr-o anumită disciplină ori teorie sunt înțelese realmente, adică dacă forma lor logică ori sensul lor este surprins în mod real. El face acest lucru verificând dacă nu cumva forma logică ori sensul acceptat anterior conduce la rezultate inacceptabile din punct de vedere logic, adică la paradoxuri sau concluzii absurde.³ Dacă așa stau lucrurile, atunci acesta este un semn că ele trebuie revizuite, fapt care cade tot în sarcina filosofului. El trebuie acum să procedeze invers, pornind înapoi, de la aceste paradoxuri și absurdități, pentru a le identifica sursa cu exactitate, spre exemplu într-un concept care se dovedește a fi ambiguu ori este considerat ca făcând parte dintr-o serie de concepte cu care el în realitate se dovedește a fi incompatibil, sau într-un enunț care suferă de contradicții interne ori despre care se crede că are o formă logică pe care el nu o are.

În cele din urmă, sarcina finală a filosofului este aceea de a reabilita conceptul, enunțul sau teoria respectivă. Acest lucru nu se face *in vacuo*, ci într-un context, determinat de cadrul conceptual deja acceptat: „Problema nu este aceea de a face anatomia conceptului solitar, să spunem, de libertate, ci de a extrage forța sa logică în măsura în care aceasta poartă asupra conceptelor de lege, obediență, responsabilitate, loialitate, guvernare și restul. Precum o operație de cartografiere, radiografierea conceptelor este în mod necesar sinoptică. Problemele filosofice nu pot fi puse ori rezolvate în mod izolat.”⁴

¹ C.P. 2, p. 195.

² C.P. 2, pp. 196-197.

³ C.P. 2, pp. 200-201.

⁴ C.P. 2, p. 202.

Aceste formulări au făcut să se spună despre Ryle că înțelege filosofia ca pe o „cartografiere a geografiei logice a conceptelor” (*mapping the logical geography of concepts*), ceea ce, observă Lyons, nu este întrutotul corect, deoarece cartografierea este doar ultima parte a demersului filosofului, care urmează descoperirii „consecințelor logic inacceptabile” și identificării surselor acestora.¹ Cartografierea constă, în ultimă instanță în ceea ce Ryle numește identificarea formei logice autentice (*true logical form*) în cazul în care este vorba despre o propoziție, și a forței sau puterii logice (*logical power*) dacă este vorba despre un concept. Cu alte cuvinte, aserțiunile filosofiei sunt de trei categorii: cele care pun în evidență anumite contradicții ce indică neînțelegeri cu privire la forma logică a enunțurilor din limbajul natural, cele care reconstituie în mod corect forma logică a acelor enunțuri și oferă argumentele ce susțin acea reconstituire și în fine cele care caută să descrie logica conceptelor clarificate în acest mod, realizând astfel cartografierea geografiei logice a acestor concepte.

Motivele pentru care această activitate de cartografiere este una necesară sunt, în fapt motivele profunde pentru care filosofia însăși există. După opinia lui René Meyer, student și editor al lui Ryle, există două astfel de motive: mai întâi, „cartografierea logică a funcțiilor conceptelor noastre implică o abilitate logică distinctă de simpla utilizare spontană a acestor concepte. Urmează că, dacă vrem să răspundem la întrebări abstracte despre conceptele noastre, nu există altă cale decât filosofarea.”² Al doilea motiv este unul mai adânc, și el constă în faptul că, alături de problemele logice pe care le abordăm pentru simplul amuzament, există unele cu mult mai serioase, *dilemele*, a căror rezolvare devine o chestiune presantă și vitală. Ele sunt conflicte între concepte, care apar atunci când două sisteme conceptuale bine structurate intră în contradicții aparente sau interferează.³ Spre exemplu, o dilemă apare atunci când concepte ale gândirii comune (precum cele de „a auzi”, „a vedea”, „a gusta”) intră în relație cu concepte ale fiziologiei percepției („retină”, „nerv optic”, „impuls nervos”). Din punctul de vedere al simțului comun, a percepe ceva înseamnă a sesiza o serie de proprietăți ale lucrurilor din lumea înconjurătoare. Din perspectiva fiziologiei, însă, percepția presupune producerea unor fenomene la nivelul sistemului nervos al unei persoane. Dilema care apare s-ar putea formula astfel: cum anume putem obține cunoștințe despre obiectele externe dacă percepția este o serie de evenimente interne, de la nivelul sistemului nervos? Rezolvarea unor dileme de această factură poate fi cu mult ușurată dacă în prealabil este realizată o cartografiere cât mai exactă a celor două sisteme conceptuale.⁴

¹ W. Lyons, *op. cit.*, p. 15.

² R. Meyer, *Philosophy, Logical Geography and Dilemmas*, în R. Meyer (ed.), *Gilbert Ryle, Aspects of Mind*, Oxford, Blackwell, 1993, p. 13.

³ G. Ryle, *Dilemmas. The Tarner Lectures, 1953*, Cambridge University Press, 1954, pp. 1-14.

⁴ R. Meyer, *loc cit.*

Așa stând lucrurile, Ryle este convins că nu se poate vorbi despre vreo entitate specifică aparținând lumii reale pe care filosofia să o considere obiectul său propriu de studiu, în același mod în care microfizica studiază particulele elementare ori entomologia studiază insecte, misiunea filosofului fiind aceea de a formula întrebări neobișnuite cu privire la lucruri cât se poate de comune. Aceste lucruri comune sunt însă entități lingvistice: enunțurile oamenilor obișnuiți sau presuposițiile fundamentale pe care le fac oamenii de știință în domeniile lor de competență. Întrebările neobișnuite pe care le formulează filosoful sunt: „Care este forma logică a propoziției exprimate de aceștia?” ori „Care este puterea logică a conceptelor utilizate de către ei?”.

Prin aceasta, filosoful britanic este de părere că a răspuns la întrebarea privitoare la analiticitatea propozițiilor filosofiei. Ea nu este nici matematică, nici lingvistică, deci în sens pozitivist strict, ele nici nu pot fi considerate ca fiind analitice. Ea vine din caracterul aprioric al enunțurilor filosofice. Acestea sunt enunțuri despre propoziții ori despre concepte. Ele nu se întemeiază pe date de observație, ci pe referirea la proprietățile logice (pe implicațiile logice) ale conceptelor sau propozițiilor pe care le analizează, adică pe calitățile intrinseci ale acestora, și din acest motiv sunt tratate de Ryle ca apriorice. Mai exact spus, propozițiile specifice filosofiei sunt enunțuri de ordinul al doilea, enunțuri despre enunțurile despre lume, adică niște comentarii despre forma logică a propozițiilor despre lume, dublate de argumente apriorice în sprijinul acestor comentarii.

Pentru a demonstra caracterul aprioric al argumentelor despre care vorbim, Ryle oferă un exemplu de reducere la absurd. Dacă considerăm propozițiile „Jones urăște gândul de a merge la spital” și „Jones îl urăște pe Smith”, în cazul cărora, în virtutea structurii lor gramaticale asemănătoare, se consideră îndeobște că expresia „gândul de a merge la spital” este din aceeași categorie cu termenul „Smith”, ceea ce analiza logică ne arată că nu este adevărat. Dacă lucrurile ar sta așa, consideră Ryle, atunci ar fi imposibil de reformulat prima propoziție în așa fel încât să fie eliminată orice referință la obiectul său direct (un anumit gând), și totuși înțelesul să fie păstrat (așa cum este cazul celei de-a doua propoziții, din care termenul „Smith”, nu poate fi eliminat fără a pierde înțelesul ei). Însă, după cum se poate observa imediat, reformularea se poate realiza în condițiile cerute: enunțul „Lui Jones îi displace să meargă la spital” înseamnă același lucru cu „Jones urăște gândul de a merge la spital”.

Pe de altă parte, însă, așa cum înseși scrierile lui Ryle o arată, cartografierea geografiei logice a conceptelor se va dovedi până la urmă a nu fi un demers întrutotul aprioric. În fapt, o analiză logică pur apriorică este posibilă numai pentru concepte pentru care definirea lor este, așa cum a propus Carnap, strict formală, adică doar în limbaje artificiale, formale.¹ Așa după cum o demonstrează

¹ Cf. R. Carnap, *Logical Syntax of Language*, english trans. by A. Smeaton, London, Keagan Paul, Trench, Trubner & Co., 1937.

practica științei, în acest domeniu nu este, în cele din urmă posibilă o analiză a unor concepte, cum ar fi de pildă acelea care denumesc multitudinea de particule elementare, din fizica cuantică actuală fără a se face apel și la experimente. Desigur că fizica teoretică a propus numeroase concepte noi doar în baza interpretării rezultatelor calculelor matematice, însă pentru a arbitra între multiplele interpretări posibile ale acestor rezultate, adică pentru a elucida problema puterii lor logice, în ultimă instanță experimentul este acela care decide.

Faptul că analiza logică nu poate fi separată principial de considerațiunile de factură empirică poate fi observat de altfel și în cuprinsul operei lui Ryle. Spre exemplu, atunci când, în capitolul al doilea din *The Concept of Mind*, ne este prezentată teoria celor două tipuri de cunoaștere, cunoașterea tacită, practică (a ști cum, *knowing how*) și cunoașterea explicită, teoretică (a ști că, *knowing that*), critica lui Ryle se îndreaptă împotriva concepției tradiționale, după care cunoașterea tacită este o aplicare practică a cunoașterii explicite, care îi este anterioară. Critica se desfășoară prin analiza conceptelor celor două tipuri de cunoaștere. Astfel, cunoașterea explicită înseamnă cunoașterea unor reguli și principii generale, pe când cunoașterea tacită, adică, în cele din urmă, comportamentul care poate fi calificat ca fiind sau nu inteligent, înseamnă aplicarea practică ulterioară a acestor principii. În opoziție cu viziunea tradițională, Ryle observă că „există multe categorii de acțiuni care dovedesc inteligență, însă regulile și criteriile lor încă nu sunt formulate. Omul de spirit nu este capabil să răspundă atunci când este invitat să indice maximele ori canoanele după care construiește și apreciază glumele. [...] Regulile gândirii corecte au fost formulate pentru prima dată de către Aristotel, și cu toate acestea oamenii au știut să detecteze și să evite erorile înainte de a fi învățat lecția acestuia.”¹

Cu alte cuvinte, argumentul lui Ryle afirmă că teoria criticată nu este corectă deoarece faptele o contrazic. Analiza celor două tipuri de cunoaștere nu este suficientă în sine, ci are nevoie să recurgă și la experiență.

În alte situații însă, argumentele lui Ryle arată că analiza logică poate să fie pur apriorică. Spre exemplu, în capitolul al optulea din aceeași lucrare se discută despre conceptul de imaginație. În acest context, autorul supune investigației critice doctrina carteziană după care imaginația constă în contemplarea copiilor mentale ale lucrurilor reale, mai precis a copiilor senzațiilor pe care aceste lucruri ni le produc, contemplare care se petrece în absența lucrurilor însele. Analizând conceptele implicate, Ryle observă că teoria se dovedește a fi absurdă din considerente pur logice, fapt mai puțin evident în cazul unor senzații precum cele vizuale, dar mai limpede atunci când vine vorba, de exemplu, despre cele olfactive: „de obicei, există posibilitatea de a distinge între lucruri și copii sau efegii ale lor [...] Dar nici o astfel de discriminare nu poate fi făcută între un miros

¹ G. Ryle, *The Concept of Mind*, The University of Chicago Press, 1984 – în continuare, C.M. –, p. 30.

și o copie a unui miros, un gust și copia unui gust”¹. Cu alte cuvinte, nu există nici o diferență între un miros și copia lui: copia unui miros de sulf va trebuie să fie tot un miros de sulf, deci nu o copie, ci doar un alt caz în care percepem un miros de sulf. Astfel se demonstrează prin reducere la absurd că teoria mai sus menționată despre imaginație este falsă, întrucât dacă presupunem că e adevărată, aceasta ne conduce la ideea că nu se poate distinge între a simți mirosul a ceva și a ne imagina că simțim mirosul aceluia ceva.

În acest punct este necesară o digresiune privitoare la maniera de argumentare caracteristică lui Ryle, deoarece modul în care el consideră că a rezolvat problema analiticității (unora dintre) propozițiile filosofiei, printr-un exemplu de reducere la absurd poate fi cu siguranță considerat inadecvat de către oricare cititor. Aceasta însă nu este o întâmplare, ci o chestiune care ține de însăși metoda de expunere caracteristică filosofului britanic, fapt ce a fost remarcat de altfel și de mulți dintre exegeții săi. Astfel, încă în 1950, într-o recenzie a cărții *The Concept of Mind*, Stuart Hampshire observă că în această lucrare „gândul și stilul sunt indisolubil legate, într-o manieră care constituie atât forța, cât și slăbiciunea cărții; forța, prin aceea că cititorul este purtat de la început și până la sfârșit de un singur impuls susținut; slăbiciunea, prin aceea că argumentul pare să pălească oarecum și să-și piardă din forță atunci când, lăsând cartea deoparte, încercăm să-l reformulăm într-un idiom diferit și mai puțin puternic.”² Hampshire remarcă importanța stilului pentru lucrările unui autor precum Ryle și consideră că, prin acesta (și doar prin acesta), filosoful britanic poate fi asemănat cu Kant: „în ambele cazuri, stilul este filosoful – după cum Kant a predat și a scris în dihotomii, profesorul Ryle scrie în epigrame.”³

Aceeași observație o face, după mulți ani, Daniel C. Dennett, unul dintre cei mai importanți cercetători actuali în filosofia minții și științele cogniției (cărui, de altfel, Ryle i-a îndrumat studiile doctorale). Subliniind faptul că magistrul său „nu a fost un logician, nici un om de știință, dar nici un umanist izolat într-un turn de fildeș”, Dennett remarcă și el că „metoda lui Ryle este exasperant de informală, nu doar a-sistematică, ci în mod pozitiv anti-sistematică, o strălucită îngrămădire de analogii și exemple și înflorituri retorice, destinate în mod expres să-l dezvețe pe cititor de obiceiurile proaste de gândire, un fel de război de gherilă filosofic ce niciodată nu se poziționează și nu se angajează suficient de îndelungat într-o teorie pozitivă care să permită un atac bine țintit asupra ei.”⁴ Acest fapt, consideră Dennett, se datorează împrejurării că, îndeobște, filosofii care se ocupă de problemele mentalului aleg să înceapă prin a dezlănțui un atac asupra modului în

¹ C.M., p. 253.

² S. Hampshire, *Critical Review of The Concept of Mind by Gilbert Ryle*, în „Mind”, New Series, Vol. 59, No. 234, Apr. 1950, pp. 237-255.

³ *Ibidem*, p. 237.

⁴ D.C. Dennett, *Re-Introducing The Concept of Mind*, în „Electronic Journal of Analytic Philosophy” (EJAP), Issue 7, 2002, pp. 3, 6 (<http://ase.tufts.edu/cogstud/~ddennett.htm>).

care simțul comun concepe această problematică. Ryle nu face excepție, astfel că și el consideră că multe dintre intuițiile pe care ni le oferă simțul comun se pot dovedi în cele din urmă a fi inadecvate, „dar pentru a demonstra acest lucru el trebuie să lupte cu focul împotriva focului: el trebuie să ne facă să ne oprim și să reflectăm, astfel încât să putem contrapune ideile mai bune ale simțului comun celor mai puțin bune înainte de a pătrunde pe tărâmul teoriilor.”¹

În aceste condiții, maniera în care argumentează Ryle nu trebuie să ne surprindă. Cel mai adesea, ea nu este deloc riguroasă, rezumându-se la exemple și recurgând mai degrabă la procedee retorice, decât la unele de factură logică. În consecință, ori de câte ori a fost posibil, am încercat să o reconstituim și să oferim discursului rigurozitatea care a fost sacrificată de către gânditorul britanic în favoarea elocvenței și frumuseții expunerii. Acest fapt nu trebuie însă să ne facă circumspecți, întrucât meritul lui Ryle nu este atât acela de a fi oferit soluții extrem de elaborate și de riguros construite sub aspectul argumentării logice, cât cel de a fi reușit să formuleze strălucit o serie de probleme caracteristice filosofiei occidentale din secolul trecut, utilizându-și într-o manieră exemplară înzestrările stilistice pentru a reliefa aspectele esențiale ale acestor probleme, atrăgând în mod eficient atenția asupra acestor aspecte și deschizând astfel drumul spre soluționarea lor ulterioară.

Întorcându-ne acum la problema aflată în discuție, în spiritul celor spuse până aici despre modul în care Ryle concepe obiectul și sarcina filosofiei, se impun câteva observații.

În primul rând, constatăm că, deși el afirmă în mod explicit că filosofia nu are un obiect al său propriu în maniera în care științele naturii au unul, totuși am putea reconstitui caracteristicile unui astfel de obiect fără a depăși limitele impuse de către gânditorul britanic domeniului de competență al investigației filosofice. Astfel, ne putem întreba, odată cu William Lyons, dacă nu cumva obiectul filosofiei îl constituie tocmai forma logică a propozițiilor și puterea sau forța logică a conceptelor, înțelegând prin aceasta că, în spiritul programului rylean, filosofia are drept domeniu specific de competență „conceptele și propozițiile și relațiile dintre ele care subîntind gramatica aparentă a enunțurilor și afirmațiilor noastre”². Dar, în acest caz, ce anume ar distinge obiectul de studiu al filosofului în raport cu cel al lingvistului?

Din cele arătate mai sus se poate vedea că, pentru Ryle, nu atât obiectul de investigație este acela care individualizează demersul filosofului, cât mai ales procedurile sale, modul cum el îl studiază: este important că filosoful, spre deosebire de alți cercetători ai limbajului, are drept obiectiv de căpetenie corectarea utilizărilor greșite ale limbajului comun ale căror cauze pot fi detectate în erori și înțelegeri greșite ale aspectelor logice fundamentale ale acestui limbaj.

¹ *Ibidem*, p. 4.

² W. Lyons, *op. cit.*, p. 18.

În al doilea rând, miza acestui demers poate fi considerată și din alt unghi de vedere, din care ea apare cu mult mai importantă. De îndată ce limbajul se referă îndeobște la lume, descrie lumea, înseamnă că utilizarea sa incorectă poate conduce la formularea de enunțuri ontologice greșite, adică la popularea lumii cu entități care nu există în realitate.

În al treilea rând, ne putem întreba dacă acest concept al filosofiei pe care gânditorul britanic îl propune este, în viziunea sa, unul descriptiv ori unul normativ. Într-un articol din 1932, *Systematically Misleading Expressions*¹, găsim argumente care sugerează că Ryle a crezut în caracterul descriptiv al ideii de filosofie ca analiză logică a limbajului. Argumentele filosofice, afirmă el aici, „au constat întotdeauna în cea mai mare parte, dacă nu chiar în totalitate în încercări de a lămuri «ce înseamnă a spune cutare și cutare». S-a observat că în vorbirea obișnuită, adică aceea pe care o utilizează atunci când nu filosofează, oamenii folosesc o serie de expresii, în timp ce filosofii construiesc anumite tipuri sau clase mai mult sau mai puțin radicale de astfel de expresii și formulează întrebări specifice despre toate expresiile de un anumit tip, întrebând ce anume înseamnă el realmente.”² Atunci când fac acest lucru, filosofii afirmă că realizează o clarificare a conceptelor din care sunt compuse judecățile formulate de către omul obișnuit, ori de omul de știință, de istoric sau de artist. Aceasta este o altă manieră de a spune că „ei încearcă să descopere ce se înțelege prin termenii generali conținuți în propozițiile pe care ei le pronunță ori le scriu.”³

Pe de altă parte, însă, este evident că mare parte dintre gânditorii de primă mărime din istoria filosofiei nu au practicat-o în această manieră, iar Ryle a fost desigur conștient de acest lucru. Spre exemplu, arată Dennett, „puțini filosofi anglofoni au egalat profunda cunoaștere pe care o avea Ryle despre Husserl și ceilalți fenomenologi”⁴. Ryle a ținut chiar un curs la Oxford, intitulat „Obiectivismul logic”, referitor la o serie de reprezentanți de primă mărime ai filosofiei de limbă germană din acea vreme: Bolzano, Brentano, Husserl și Meinong, despre care însă mărturisește că nu a fost deloc bine primit.⁵ În aceste condiții, este evident că nimeni nu putea cunoaște mai bine decât el că fenomenologii și-au fixat drept sarcină edificarea unei filosofii la fel de riguroase precum știința, care să realizeze, pe de o parte, descrierea pură a actelor de conștiință, iar pe de altă parte, descrierea esențelor caracteristice diferitelor regiuni ontologice, esențe care apar conștiinței în contextul celebrei „reducții eidetice”.

La fel stau lucrurile și în ce privește autori mai îndepărtați în timp, dar nu mai puțin importanți, cum este, spre exemplu, Descartes. Faptul că acesta a considerat

¹ G. Ryle, *Systematically Misleading Expressions*, în „Proceedings of Aristotelian Society”, vol. XXXII, 1932, republicat în C.P. 2, pp. 39-62.

² C.P. 2, p. 39.

³ *Loc. cit.*

⁴ D.C. Dennett, *op. cit.*, p. 6.

⁵ G. Ryle, *Autobiographical*, în O.P. Wood, G. Pitcher (eds.) *Ryle. A Collection of Critical Essays*, Garden City, N.Y., Doubleday, 1970, p. 8.

că obiectivul filosofiei este identificarea unor principii ontologice prime, pe baza cărora ulterior să poată fi reconstruit întreg edificiul cunoașterii, desigur că nu i-a scăpat lui Ryle. Faptul este de altfel evident în critica elaborată pe care el o întreprinde mai ales în *The Concept of Mind* la adresa așa numitei „doctrină oficiale” pe care o vede cel mai bine întruchipată de dualismul cartezian al substanțelor.¹ Aceasta ne determină să credem că mai degrabă Ryle a considerat că atât cartezianismul, cât și fenomenologia sunt maniere în care filosofia a fost practică impropriu, și de aceea a condus la rezultate criticabile. Din acest motiv, mult mai plauzibilă este ideea după care conceptul său de filosofie a fost construit ca unul normativ.

Acceptând că gânditorul britanic a formulat un concept normativ al filosofiei ca analiză logică a limbajului, nu trebuie să credem totodată că, în virtutea acestuia, el a considerat că orice alt tip de filosofare este un eșec absolut. Mai degrabă, Ryle considera că modul tradițional de a concepe filosofia a fost produsul caracteristic al unor epoci din trecut, în care rolul ei de regină a științelor nu era încă pus în discuție. În secolul al XX-lea, însă, mesajul pozitivismului este unul clar și indiscutabil: demersul descriptiv aparține în mod definitiv științelor, și în cazul în care filosofia dorește să-l ia din nou în posesie, aceasta nu înseamnă nimic mai mult decât a se angaja în demersuri științifice într-o manieră rapsodică. În consecință, demersul critic și nu cel constructiv reprezintă acum calea pe care filosofia trebuie să meargă.

În consecință, ne putem întreba în al patrulea rând de ce, dat fiind că filosofia trebuie să fie o activitate de natură critică, Ryle a considerat că paradigma acesteia este tocmai analiza logică a limbajului, identificând descoperirea formei logice corecte a propozițiilor cu sarcina proprie prin excelență filosofiei.

Un motiv pentru care lucrurile stau astfel pare să fie acela pe care l-am mai amintit, anume convingerea sa că, de vreme ce filosofia nu dispune de un anumit domeniu al existenței ca de propriul său obiect de studiu, cum se întâmplă în cazul științelor, atunci ea trebuie să fie o metodă specială de examinare ori de cartografiere a domeniilor altor discipline. Metoda aceasta specială are drept trăsătură principală utilizarea logicii, fapt care a fost de altfel o trăsătură generală a gândirii filosofice din fiecare epocă a istoriei acesteia: logica, în diversele sale forme și accepțiuni, a constituit baza metodologiei filosofice: „În fapt, mulți filosofi au utilizat un mare număr de termeni tehnici ai logicii mai vechi sau contemporane. Uneori ne-am fi dorit ca ei să fi adăugat și puțină sare, dar nu le putem reproșa că s-au folosit de aceste expediente tehnice; le-am fi deplâns lipsa de inspirație dacă ar fi procedat altfel.”² Deoarece perioada de la începutul secolului al XX-lea, în care Ryle s-a format ca gânditor a coincis cu una dintre

¹ C.M., pp. 11-24.

² G. Ryle, *Ordinary Language*, în „The Philosophical Review”, vol. LXII, 1953, republicat în C.P. 2, pp. 301-318.

cele mai efervescente etape din dezvoltarea logicii, nu este surprinzător că el a considerat că sarcina filosofului nu este doar aceea de a studia logica însăși, ci de a-i utiliza regulile și principiile ca metode de testare. Așa încât, influențat de pozitivismul aflat pe atunci în plină ascensiune, el a ajuns să considere că sarcina filosofiei devine aceea de a testa enunțurile limbajului (fie el comun ori științific) cu ajutorul regulilor și procedurilor logice (îndeosebi, după cum am văzut, a reducerii la absurd), în scopul identificării structurilor logice ale acestora, ceea ce permite o clarificare a înțelesului lor la nivelul cel mai profund. Datorită tocmai faptului că a considerat că problematica logicii este strâns legată de destinul filosofiei, Ryle nu putea să nu ajungă la concluzia că sarcina fundamentală a filosofiei este esențial și intim determinată de aceasta.

În al cincilea rând, se ridică problema caracterului creativ al activității filosofului. Îndeobște, filosofia este văzută ca un domeniu al invenției, în care sunt formulate probleme noi, care pot conduce la constituirea unor domenii noi ale cunoașterii teoretice, cum s-a întâmplat în cazul științelor naturale, psihologiei, sociologiei, politologiei și al tuturor celorlalte discipline care s-au desprins pe rând din corpusul filosofiei. Ryle a sesizat acest aspect creativ al gândirii filosofice, afirmând că geniul filosofului „se arată nu atât în descoperirea de noi răspunsuri, cât în descoperirea de noi întrebări. El își influențează epoca nu rezolvându-i problemele, ci deschizându-i ochii către probleme încă neluate în considerație. Astfel, noile idei emise de către un geniu sunt cele care dau o nouă direcție cercetării, conducând îndeobște către o nouă metodă de gândire.”¹

Așa stând lucrurile, este limpede că, pentru Ryle, funcția predominant critică a filosofiei nu o exclude pe aceea creatoare. Ea constă tocmai în indicarea unei noi metode de gândire, care trebuie în noul context ideatic să fie analiza logică a limbajului, fapt care va deschide direcții noi de cercetare, atât în filosofie, cât și în afara acesteia. Dezvoltarea spectaculoasă pe care a avut-o filosofia analitică în secolul trecut nu face decât să-i dea dreptate.

Toate aspectele analizate mai înainte conturează o imagine asupra modului în care Ryle concepe obiectul și metodele filosofiei care însă ar putea să inducă în eroare cu privire la un anumit aspect, în opinia noastră esențial: raportul dintre filosofie și lumea reală. Fiind un discurs de ordinul al doilea, al cărui obiect îl constituie forma logică pe care o capătă enunțurile despre lume, filosofia poate părea că pierde legătura cu realitatea acestei lumi. După cum arată însă și R. Meyer, „opinia lui Ryle este aceea că filosofia este o activitate care nu doar că apare din lumea vieții de zi cu zi, dar trebuie mereu să își păstreze legăturile cu această lume a vieții și trebuie cu necesitate să se întoarcă la ea mereu și mereu.”² Această legătură comportă trei aspecte principale.

¹ C.P. 2, p. 210.

² R. Meyer, *op. cit.*, p. 14.

Mai întâi trebuie subliniat că, de îndată ce enunțurile despre lume pe care le analizează filosofia pot fi considerate ele însele o parte a lumii vieții, urmează că ea nu are un obiect care să fie exterior acesteia. Ryle a criticat în mod repetat maniera anumitor doctrine metafizice care, deși pleacă de la lumea vieții, postulează realitatea ontologic superioară a unei alte lumi îndărătul acesteia, pe care și-o transformă în obiect de studiu. Multiplicarea lumilor, consideră el, nu face decât să transfere întrebările dinspre lumea inițială spre cea de-a doua. Filosofia trebuie să se ocupe de un aspect important al implicărilor omului în lumea vieții, și anume să trateze despre logica acelor concepte care sunt utilizate în acestea. A descrie aspectele logice ale acestor implicări nu reprezintă, după Ryle, o teorie despre niște entități fantomatice care există în afara lumii.

Un al doilea aspect al legăturii dintre filosofie și lume este faptul că atât formularea, justificarea, cât și testarea unei idei filosofice implică referința la lumea vieții. Dacă ideea filosofică respectivă se referă la proprietățile logice ale unui concept, atunci se impune căutarea unor exemple și contra-exemple în lumea înconjurătoare, cu scopul de a testa ceea ce teoria formulată ne spune despre comportamentul logic al conceptului respectiv. Pe scurt, „Ryle a recomandat utilizarea exemplurilor și analogiilor cu viața de zi cu zi, iar această evitare a jargonului nu este o simplă chestiune de stil; ea este intim legată de concepția sa despre filosofie ca o întreprindere ce presupune o relație indisolubilă între afirmațiile filosofice abstracte și aplicațiile concrete ale conceptelor în lumea vieții.”¹

În sfârșit, pentru Ryle, după cum am văzut, filosofia este o activitate, nu o dogmă. Ea este încercarea continuă de a da seama, prin intermediul activității de reflecție, de aspectele fundamentale ale sensului existenței umane, ale gândurilor și acțiunilor pe care le săvârșim într-o lume a vieții în continuă schimbare. Aceasta face ca filosofia, în accepțiunea pe care i-a conferit-o Ryle, să fie un demers susceptibil de a avea locul asigurat în lumea prezentă și în cea viitoare, în măsura în care provocările ce stau în fața ei vor fi mereu altele, deoarece cadrul nostru conceptual este în continuă evoluție.

LECTOR UNIV. DR. SERGIU BĂLAN

¹ *Ibidem*, p. 15.